

What's in a name?

Uit bijnamen die vrouwelijke en mannelijke studenten voor elkaar hebben, spreken allerlei ideeën en verwachtingen. Onderzoek onder studenten laat zien, dat deze ideeën en verwachtingen niet hetzelfde zijn voor mannen en vrouwen. Een ieder krijgt zo zijn of haar eigen rol opgelegd.

Marijke Naezer

Zelfs het woordenboek is niet te vertrouwen. Waarom niet? Omdat er bijvoorbeeld wel de term “mannenmoed” in staat, maar niet het equivalent “vrouwenmoed”. En omdat er bij “meisje” staat dat ze huwbaar is, terwijl het bij “jongen” niet van belang lijkt of hij nog beschikbaar is. Kortom, omdat zelfs de makers van het woordenboek niet objectief zijn. Ook zij worden beïnvloed door heersende opvattingen, ook zij denken vanuit een bepaald referentiekader. Dit wordt weerspiegeld in de taal die zij gebruiken, in dit geval in het woordenboek. Er zijn maar weinig mensen die het opvalt; ideeën zijn vaak zo diep geworteld in onze gedachten, dat we ons er niet eens meer bewust van zijn. Maar ze zijn er wel.

Al decennia lang zijn schrijvers (vrouwen én mannen) bezig ons op dit soort vanzelfsprekendheden te wijzen en ons kritisch te laten kijken naar taal. Door middel van een onderzoek naar bijnamen wil ik hier een bijdrage aan leveren. Welke woorden kennen vrouwen eigenlijk voor mannen? En mannen voor vrouwen? Wat voor een woorden zijn dit? Wat is hun lading? Allemaal vragen die bijdragen tot inzicht in de kwestie: welke ideeën spreken uit de bijnamen die Nederlandse mannen en vrouwen voor elkaar hebben?

Ik zal uiteenzetten tot welke conclusies ik kwam na onderzoek naar bijnamen onder achttien HBO- en WO-studenten. Het gaat hier om gesproken taal, dus niet om officieel erkende woorden, en om woorden die mensen *kennen*, niet om de woorden die ze daadwerkelijk *gebruiken*.

Met man en macht

Over de invloed van taal op ons denken en vice versa, in deze context met name denken over mannen en vrouwen, is al een behoorlijk aantal boeken geschreven (bijvoorbeeld Brouwer, 1991; Verbiest, 1997; Smith, 1985; Ardener, 1986). In deze boeken wordt uiteengezet, hoe taal stereotype ideeën bevestigt en continueert.

In de inleiding van haar boek laat Brouwer zien, hoe de Nederlandse taal vol zit met mannelijke woorden, die officieel naar alle mensen verwijzen: “Hij is er de man niet naar om iets op de man af te vragen, tenzij de nood aan de man komt, dan staat hij zijn mannetje en is hij mans genoeg om man en paard te noemen.” In de praktijk roepen deze woorden echter geen associaties op met alle mensen, maar voornamelijk met mannen. Vrouwen worden op deze manier onzichtbaar gemaakt. Smith zegt hierover: “...*he* has not come to be either used or understood in the generic sense under most circumstances.” Ardener nuanceert dit, door op te merken dat zichtbaarheid niet per se positief is. Als vrouwen zichtbaar worden gemaakt, maar dan bijvoorbeeld alleen als lustobject of domme assistente, is dat geen vooruitgang.

Het blijft echter niet bij onzichtbaarheid. Mannen en vrouwen worden door taal bovendien gestereotypeerd. Uit woorden en woordassociaties spreken allerlei genderopvattingen, opvattingen over vrouwelijkheid en mannelijkheid. Zo vertelt Verbiest in één van haar boeken hoe in een krant stond: “Lauwerkransen en vrouwen, daar gaat het dichters om.” Alsof dichters altijd heteroseksueel en mannelijk zijn. Alsof vrouwen nooit dichters kunnen zijn, maar hooguit een beloning voor de mannelijke dichter. Dit soort opmerkingen valt niet op, omdat het precies aansluit bij de denkwereld van de lezer. Op deze manier stuurt taal onze gedachten een bepaalde kant op.

Bovendien gaat Verbiest in op de rol die door middel van taal aan mannen en vrouwen wordt toegedicht. Vrouwen worden door taal gebonden aan de huiselijke sfeer: ze zijn huisvrouw of moeder. Beroepsnamen doen vrijwel altijd denken aan mannen, zelfs als ze officieel op vrouwen én mannen kunnen slaan, zoals chirurg. Mannen zijn immers de kostwinners. En als vrouwen dan tóch een baan hebben, worden ze niet alleen beoordeeld op hun professionaliteit, maar ook op hun vrouwelijkheid. Verbiest citeert *Maatstaf*: “Riana Scheepers schrijft beter en is mooier dan Donna Tart.” Vrouwen krijgen vaak een passieve rol toegedicht, moeten bijvoorbeeld ‘aan de man gebracht worden’, terwijl de man actief wordt afgebeeld: hij ‘neemt een vrouw’.

Verbiest wijdt een heel hoofdstuk aan de rol van namen in de relatie tussen mannen en vrouwen. Namen hebben een zekere gevoelswaarde en roepen bepaalde associaties op. Treffend voorbeeld vormen de namen met een sexy connotatie die fotomodellen vaak dragen, zoals Naomi en Cindy. Verbiest wijst in dit hoofdstuk op verschillende genderongelijkheden die door namen weerspiegeld worden. Zo is onze taal slechts zeventig vrouweneponiemen (woorden die teruggaan op persoonsnamen van vrouwen) rijk, tegenover 2430 manneneponiemen, waarbij 68 van de vrouweneponiemen ook nog eens een negatieve of seksuele bijklank hebben, zoals kenau (manwif) en lolita (jong, wellustig meisje). Daarbij zijn vrouwennamen vaak verkleinwoorden, wat volgens Verbiest niet zonder betekenis is. Namen zijn dus niet natuurgegeven, maar het gevolg van keuzes. Smith voegt hieraan toe, dat een naam het meest nabije is waarmee we naar ons *selfconcept* kunnen verwijzen. Een naam is geen label, maar een symbool, dat voor een unieke combinatie van eigenschappen staat. Naast persoonsnamen kennen wij allerlei aanspreekvormen, die vorm geven aan interpersoonlijke relaties. "The study of what these forms signify and how they are used has been a fruitful source of information about the relationships between individuals and groups." En dat is precies waar ik op in zal gaan.

Neukertje of niksnuut?

Na ondervraging van achttien studenten was ik in totaal 192 woorden rijk. Vrouwen noemden 86 namen voor mannen, mannen noteerden er 106 voor vrouwen. Dit is al meteen een opmerkelijk gegeven: er werd bijna een kwart meer woorden voor vrouwen dan voor mannen genoemd. De stelling van Brouwer, dat vrouwen in de taal onzichtbaar worden gemaakt, gaat hier dus niet op. De theorie van Ardener blijkt wel van toepassing te zijn: zichtbaarheid hoeft zeker niet altijd positief te zijn. Dit wordt duidelijk bij een nadere analyse van de woorden.

De meest in het oog springende categorie is die van de verkleinwoorden. Ongeveer een kwart van zowel de bijnamen voor mannen als die voor vrouwen valt in deze categorie. Opvallend hierbij is echter wel, dat de verkleinwoorden voor mannen vaak oorspronkelijk neutrale woorden waren, waar '-je' of '-tje' achter gezet is, zoals bij kereltje, mannetje en jongetje. Verder bestaat een vrij groot deel van deze categorie uit lieve woorden als schatje en liefje. De verkleinwoorden voor vrouwen hebben duidelijk een andere betekenis. De meerderheid van deze woorden verwijst naar het uiterlijk of de seksualiteit van vrouwen. Zo noteerden de mannen silicoontje, lekkertje, neukertje en sletje. Op deze categorieën (uiterlijk en seksualiteit) zal ik later nog verder ingaan.

Een tweede categorie die in het oog springt, is dierenamen. Waar er voor mannen slechts één dierennaam genoemd wordt, namelijk snoeshaan, worden er voor vrouwen 9 genoemd (acht procent van het totale aantal bijnamen). Het woord snoeshaan doet bovendien niet echt meer aan een dier denken. De dierenamen die voor vrouwen bestaan, zoals koe, zeug en geit, doen dat wel.

Ook namen die verwijzen naar leeftijd zijn talrijker voor vrouwen dan voor mannen. Vrouwen kunnen bijvoorbeeld een *babygirl* zijn, een kind, of een wicht. Voor mannen lijkt dit soort bijnamen zeldzaam te zijn. Het enige woord waarvan je kunt zeggen dat het verwijst naar leeftijd is knaap, maar de boodschap van dit woord is minder sterk dan die van kind, wicht en babygirl.

Wat betreft het verwijzen naar lichaamsdelen gaan de vrouwen duidelijk aan de leiding: veertien procent van de bijnamen voor mannen verwijst naar lichaamsdelen, tegen acht procent van de bijnamen voor vrouwen. De woorden voor vrouwen verwijzen hierbij vooral naar de vagina (gleuf, kut, doos), maar ook naar de borsten van de vrouw (silicoontje). De namen voor mannen zijn alle delen van de penis (eikel, bal, klootzak) en daarnaast varianten op het woord penis, zoals lul en pik. Verder wordt eenmaal verwezen naar het achterwerk, door middel van het woord *dumb-ass*.

Als we de categorie lichaamsdelen nader beschouwen, blijkt dat mannelijke lichaamsdelen vooral gebruikt worden om te verwijzen naar zijn gedrag (rotzak, lul), terwijl vrouwelijke lichaamsdelen vooral haar seksualiteit of uiterlijk aanduiden, wat te zien is in woorden als neukgleuf, gleufdier en silicoontje.

Voor het uiterlijk van de vrouw bestaan sowieso duidelijk meer woorden dan voor dat van de man: een derde van de woorden voor vrouwen heeft te maken met het uiterlijk van de vrouw, terwijl slechts acht procent van de woorden voor mannen met zijn uiterlijk te maken heeft. In concrete aantallen komt dit neer op 35 woorden voor vrouwen tegenover zeven woorden voor mannen. Daar komt bij, dat bijna de helft van de bijnamen voor vrouwen bedoeld is om een lelijke vrouw te benoemen (gedrocht, trol, manwif), terwijl er voor een lelijke man slechts één woord bestaat: lelijkerd. Voor lelijke vrouwen

zijn dus genoeg woorden, terwijl een man hooguit een lelijkerd kan zijn. Opvallend is nog, dat in deze categorie ook weer veel dierennamen terug te vinden zijn, bijvoorbeeld zeug en koe.

Het verschil in aantal woorden is nog groter in de categorie seksualiteit. Voor vrouwen bestaan er in deze categorie 28 woorden, wat neerkomt op ruim een kwart van alle bijnamen voor vrouwen. Voor mannen bestaan er welgeteld drie. Deze drie bijnamen voor mannen zijn alledrie varianten op homo: homo, mietje en flicker. De namen voor vrouwen zijn niet alleen varianten op lesbie (pot, lesbo), maar ook op hoer (del, snol, sloerie, slettebak) en verwijzingen naar de vrouw als (lust)object van de man (gleuf, bukkertje, pijpbekkie). Deze laatste groep namen (verwijzingen naar de vrouw als lustobject) vormt elf procent van het totaal aantal namen. Er lijken tot nu toe geen verwijzingen naar de man als hoer of als (lust)object te bestaan.

Maar ook in andere categorieën zijn woorden te vinden die een persoon tot een object maken. Zo worden vrouwen nog doos, lekker ding, muts, stuk of taart genoemd. Ook voor de mannen zijn er nu wel verwijzingen naar objecten te vinden: hij kan een bal, lekker ding, ei of stuk zijn. In totaal is nu zestien procent van de bijnamen voor vrouwen een verwijzing naar een object en vijf procent van de bijnamen voor mannen.

Tot nu toe leken de mannen 'creatiever' dan de vrouwen in het verzinnen van namen voor de andere gender, de verwijzingen naar lichaamsdelen daargelaten. Waar verwijzen dan de bijnamen voor mannen naar? Het antwoord op deze vraag is de categorie karakter: 65 procent van de woorden voor mannen verwijst naar het karakter van de man in kwestie (bijvoorbeeld rotjoch, klojo, doetje, aso, poepie en lieverd). Dit tegenover nog geen kwart van de woorden voor vrouwen (bijvoorbeeld kutwif, schatje, trut en roddeltante).

Binnen de categorie karakter valt een subcategorie te onderscheiden, namelijk prestatie. Voor vrouwen bestaat er één naam die duidt op haar prestaties (kanjer), voor mannen zijn dit er dertien (vijftien procent). Op de twee woorden kanjer en jup na, zijn deze woorden allemaal negatief: de man probeert niet eens iets te presteren en is bijvoorbeeld een luiwammes of een niksnut, of hij mislukt in zijn pogingen en wordt bijvoorbeeld kneus, loser, sukkel of prutser genoemd.

Verwachtingen

Uit de inhoud van de categorieën valt af te leiden, dat vrouwen veelal beoordeeld worden op uiterlijk en seksualiteit (59 procent van alle woorden valt in deze categorieën). Interessant zijn in dit verband de verwijzingen naar lichaamsdelen: voor vrouwen bestaan minder bijnamen die verwijzen naar hun lichaamsdelen dan voor mannen, wat mijn stelling lijkt tegen te spreken. Als we de categorie echter nader bekijken, blijkt dat de mannelijke lichaamsdelen verwijzen naar zijn karakter, terwijl vrouwelijke lichaamsdelen opnieuw hun seksualiteit aanduiden of een pars pro toto voor het hele lichaam zijn. Hiermee wordt de stelling dus nogmaals bevestigd.

Dat de lichaamsdelen van mannen vooral naar hun karakter verwijzen, is niet vreemd als we bedenken dat mannen sowieso vooral beoordeeld blijken te worden op hun karakter en prestaties (65 procent van alle woorden verwijst hiernaar). Als een man niet zijn best doet iets te bereiken of het wel probeert, maar hierin mislukt, is het oordeel keihard. Voor een falende man bestaan voldoende woorden, wat dus doet vermoeden dat de man door taal gedreven wordt tot prestaties. Van de vrouw wordt iets dergelijks niet verwacht, als ze er maar goed uitziet (anders zijn er voldoende woorden om haar erop te wijzen dat ze niet aan de schoonheidsnorm voldoet) en haar seksualiteit reguleert: zij moet de juiste balans vinden tussen niet sexy genoeg en té sexy.

Door het samenvoegen van de categorieën verkleinwoorden, dierennamen, leeftijd en verwijzingen naar de persoon als (lust)object zijn ideeën met betrekking tot sociale positie af te leiden. Uit de namen voor vrouwen blijkt duidelijk, dat ze vergeleken kunnen worden met dieren en met kinderen en dat ze gemakkelijk gezien kunnen worden als object ter bevrediging van de mannelijke lusten. Daar komt bij, dat ze door middel van verkleinwoorden gemakkelijk tot iets kleins en onbelangrijks gemaakt kunnen worden. Uit de namen voor mannen spreekt het tegenovergestelde: er wordt nauwelijks verwezen naar dieren en leeftijd en mannen worden nauwelijks tot object gemaakt. Ook is het aantal verkleinwoorden dat bestaat voor mannen kleiner. Uit de bijnamen blijkt hier dus, dat vrouwen door taal gemakkelijker dan mannen in een lagere sociale positie kunnen worden geplaatst, namelijk op het niveau van de dieren, kinderen en objecten.

De kracht van stereotypen

Allerlei ideeën die vorm geven aan interpersoonlijke relaties worden uitgedrukt in en gecontinueerd door taal. Ook bijnamen spelen een belangrijke rol in dit proces. Uit bijnamen die vrouwelijke en mannelijke studenten voor elkaar hebben, is af te leiden hoe ze over elkaar denken en welke verwachtingen ze van elkaar hebben.

Zo bleek, dat van mannen verwacht wordt dat ze een 'goed' karakter hebben en prestaties leveren. Vrouwen horen vooral mooi en sexy te zijn. Mannen worden dus gezien als handelende agenten, waar vrouwen vooral dienen ter vermaak en bevrediging van de mannen. Voor mensen die afwijken van deze normen, bestaan voldoende woorden om hen erop te wijzen, dat ze mislukt zijn in de rol die hen is toebedeeld. Verder kwam uit het onderzoek naar voren, dat vrouwen door middel van bijnamen gemakkelijker dan mannen op het niveau van kinderen, dieren en dingen geplaatst kunnen worden. Vooral het aantal woorden dat van vrouwen een (lust)object maakt valt op. Bijnamen die mannen op dit niveau plaatsen zijn schaars. De sociale positie van vrouwen lijkt dus minder stevig dan die van de mannen.

Kortom, bijnamen onthullen een deel van de complexe relatie tussen vrouwen en mannen en geven er tegelijkertijd vorm aan. Mijn onderzoek heeft uitgewezen, dat bepaalde stereotypen die volgens velen al lang geleden hebben afgedaan, nog steeds bestaan en zullen blijven bestaan zolang mensen niet kritisch kijken naar de taal die ze elke dag gebruiken.

Marijke Naezer is studente Culturele Antropologie aan de KUN. Dit artikel is een bewerking van een paper voor de cursus 'Gender, cultuur en identiteit', december 2003.

Literatuur

Ardener, S. 'The Representation of Women in Academic Models,' in: L. Dube, E. Leacock, S. Ardener (eds.) Visibility and Power. Essays on Women in Society and Development. 1986 Delhi: Oxford U.P., pp. 3-13.

Brouwer, D. Vrouwentaal, Feiten en Verzinsels 1991 Bloemendaal, Aramith.

Smith, P.M. 'Language and the Representation of Women and Men,' in: P.M. Smith Languages, the Sexes and Society. 1985 Oxford: Blackwell, pp. 31-57.

Verbiest, A. De oorbellen van de minister; taal en denken over vrouwen 1997 Amsterdam, Contact.